

УДК 37.015.3:316.612:159.955-028.43

DOI [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1\(355\)-96-105](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1(355)-96-105)

Швець Тетяна Едуардівна,

кандидатка педагогічних наук,

заступниця директора з науково-методичної роботи

Приватної школи «Афіни»,

м. Київ, Україна.

taniteshvets@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9713-7817>

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Нова парадигма сучасної освіти зосереджує увагу на формуванні ключових компетентностей підростаючого покоління. Основними сучасними трендами, окрім навчання впродовж життя, сьогодні визнаються навчання на основі компетенцій, які необхідно постійно конкретизувати; навчання через практику; проблемне навчання; самостійне навчання; конструктивістське навчання; сприяння ініціативності, самооцінці, відповідальності; лідерство (один із ключових аспектів якості системи освіти, зокрема в управлінні школою, а також у реалізації інновацій, які здійснюються не завдяки прийнятому закону, а за ініціативою вчителів або керівництва школи); змішане навчання; освіта без стін; персоналізоване навчання.

Обсяг академічних знань не забезпечує успішну самореалізацію особистості. Натомість система цінностей людини, життєва стійкість, здатність володіти собою та брати на себе відповідальність, уміння спілкуватися і працювати в команді, вирішувати комплексні проблеми та не пасувати перед труднощами є основою для особистого розвитку й кар'єрного зростання. Серед десяти найнеобхідніших навичок у 2025 р., які визначив Всесвітній економічний форум, – розв'язання складних проблем, критичне мислення, ініціативність, лідерство та соціальний вплив, витривалість, стресостійкість і гнучкість (Гриневич & Калашнікова, 2021).

Проблемами дослідження соціальних та особистісних компетентностей учнів займалися такі вітчизняні вчені: Д. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Гарбузюк, Н. Гавриш, М. Докторович, І. Єрмаков, Л. Коваль, О. Мельниченко, О. Овчарук, В. Шахрай, О. Шевченко та інші. Серед зарубіжних дослідників, які займалися цими питаннями, варто зазначити таких, як М. Аргайл, Д. Гоулман, М. Кемпл, К. Монахан, Х. Хан та інші. Однак не досить уваги приділено дослідженню соціально-особистісних компетентностей як цілісному утворенню учнів старших класів у системі загальної середньої освіти.

Метою статті є визначення складників соціально-особистісної компетентності учнів старших класів та їх характеристика.

Для розв'язання поставленої мети нами використано теоретичний метод дослідження, зокрема аналіз наукових джерел, порівняння, узагальнення та систематизацію наукових даних для охарактеризування складників соціально-особистісної компетентності учнів старших класів.

Звернення до вітчизняних і зарубіжних досліджень соціально-особистісної компетентності дало змогу дійти висновку, що досить багато наукових напрацювань присвячені окремо соціальній та окремо особистісній компетентності. Так, один із засновників компетентного підходу Дж. Равен (J. Raven) у роботі «Компетентність у сучасному суспільстві» описує 37 різновидів компетентностей, серед них – соціальну компетентність як здатність людини

ефективно взаємодіяти з оточенням (Raven, 2001). Найважливішим у позиції Дж. Равена є твердження про врахування інтересів, цілей, особистісних і соціальних пріоритетів кожної людини під час оцінювання компетентності в певній галузі. Якщо брати до уваги «спрямованість життєдіяльності індивіда» (на суспільство, на предметний світ, на себе), значна частина дослідників виокремлює соціальну компетентність як одну з провідних компетентностей сучасної людини, значущість становлення якої постійно зростатиме (Raven, 2001). Соціальна компетентність як одна з основних зазначена також у Законі України «Про освіту» та в Концепції Нової української школи.

Важливим є визначення складників соціальної компетентності. Так, І. Рябуха узагальнює доробки вітчизняних і зарубіжних науковців із зазначеної проблематики та стверджує, що соціальна компетентність має такі риси:

- виявляється у здатності працювати в команді, у комунікації, вирішенні конфліктів, у витривалості;
- у свій поняттєвий зміст включає знання про засоби та способи взаємодії;
- є основою буття людини як соціальної, а не тільки біологічної істоти, де основним є усвідомлення важливості здоров'я, здорового способу життя для всієї життєдіяльності людини;
- включає громадянськість як основу соціальної, суспільної сутності людини як члена соціальної спільноти, держави;
- виявляється у здатності адекватно ситуаціям встановлювати взаєморозуміння, уникати конфліктів, створювати клімат довіри;
- виявляється у здатності адекватно ситуаціям взаємодії застосовувати вербальні й невербальні засоби та способи формування й формулювання думки під час її виникнення та сприйняття рідною і нерідною мовами (Рябуха, 2012, с. 39–40).

М. Люшин вважає, що складниками соціальної компетентності учнів старшої школи є розвиток умінь комунікувати з оточенням, уживатися з людьми інших культур, мов і релігій; набуття навичок самоменеджменту, роботи в команді, лідерських якостей; формування готовності до зміни соціальних ролей (дитини, учня, громадянина, працівника, лідера, партнера, опонента тощо) (Люшин, 2017, с. 5).

У зарубіжних дослідженнях соціальної компетентності акцент робиться на системі уявлень про соціальну поведінку особистості та діяльність, які визначають комплекс навичок, необхідних для успішної взаємодії в суспільстві (Зарубінська, 2011, с. 9). У класичному уявленні М. Аргайла (М. Argyle) соціальна компетентність – це набір навичок, які визначають можливість адекватного реагування на конкретну соціальну ситуацію. За появу та розвиток соціальної компетентності відповідають здібності, необхідні для обробки поведінкової інформації, які вчений описав як соціальний інтелект. За допомогою соціальної компетентності ми можемо дізнатися, яку стратегію необхідно застосувати для досягнення власних цілей. До соціальної компетентності М. Аргайл відносить такі елементи:

- здатність забезпечувати соціальне підкріплення, яке допомагає підтримувати взаємовідносини;
- емпатію та здатність приймати ролі інших людей, що особливо важливо в командній роботі, дружніх стосунках;
- наполегливість, тобто вміння відстоювати свої права без прояву агресії;
- вербальне й невербальне спілкування;
- соціальний інтелект і навички вирішення проблем (Argyle, 2011).

Х. Хан та М. Кемпл (Н. Han & К. Kemple) наводять шість складників соціальної компетентності: прийняття суспільних цінностей; особистісну ідентичність; навички міжособистісного спілкування; умінь регулювати власну поведінку відповідно до суспільних очікувань; планування та прийняття рішень; розвиток культурної компетентності (Han & Kemple, 2006, р. 241).

К. Кноп (K. Knorr) зазначає, що складниками соціальної компетентності є такі елементи:

- навички, що пов'язані із соціальним сприйняттям (сприйняття інших, свої переживання, а також розуміння та правильна оцінка соціальних ситуацій);
- соціальна чутливість, емпатія та міжособистісна децентрація;
- знання соціальних правил і вміння поводитися в різних ситуаціях;
- здатність вирішувати міжособистісні проблеми та керувати соціальними ситуаціями;
- навички, що допомагають долати конфлікти у складних ситуаціях і вимагають асертивності;
- ефективна самопрезентація та вміння впливати на інших;
- комунікативні навички;
- навички співпраці (Knorr, 2013).

У процесі розроблення конкретних моделей соціальної компетентності виділяють такі види, як «метакомпетентність» (це універсальні утворення, які лежать в основі формування компетенції та компетентностей, зокрема: здатність до рефлексії, здібності децентрації, аналітичні й комунікативні вміння) та «ядерна» компетентність (включає весь діапазон застосування компетентностей через атрибути «трансситуативності», наприклад: акуратність, вміння прийняти й вислухати іншого, володіння комунікативними вміннями та комп'ютерними навичками) (Мудрик, 2011, с. 2). Соціально компетентна особистість – це особлива конкретизація категорії «особистість», яка являє собою систему певних психологічних властивостей і рис, які є необхідними для адекватного прояву соціального життя людини в сучасному суспільстві. Соціально компетентна особистість повинна володіти психологічними (перцептивними, когнітивними, мнемічними, емоційними, вольовими), особистісними (розумом, логікою, оригінальністю, розсудливістю, ініціативністю, гнучкістю, творчістю, цілісністю, самостійністю, стресостійкістю, здатністю до саморегуляції та самоаналізу тощо) і соціальними (знанням основ конфліктології, соціальної психології, готовністю до співпраці, взаємодії з оточуючими, відповідальністю, емоційним інтелектом тощо) компетенціями (Сохань та ін., 2003).

Складниками соціальної компетентності більшість вітчизняних науковців вважає комунікативну компетенцію, здатність до співпраці, самоорганізацію, способи мислення тощо. Варто погодитися з ученими щодо визначення соціальної компетентності в контексті соціальної взаємодії, яка включає в себе здатність до комунікації та співпраці в соціумі, виконання різних соціальних ролей, здатність до соціальної рефлексії, вирішення проблем чи конфліктів в оригінальний спосіб, критичного мислення тощо.

На відміну від соціальної компетентності, дослідження особистісної компетентності в українському науковому полі трапляється значно рідше. Так, О. Шевченко надає власне тлумачення особистісної компетентності як інтегральної характеристики людини, здатності особистості виявляти, осмислювати, проявляти, оцінювати, розвивати, довільно регулювати власні особистісні ресурси, здібності, обдарування й соціальні позиції, розробляти, удосконалювати та втілювати в дійсність свої життєві плани, що базуються на усвідомленні соціальних потреб та особистісних цінностей (Шевченко, 2013, с. 32). Ми згодні з дослідницею, яка зазначає, що особистісна компетентність має такі складники, як самоусвідомлення та самооцінка, аналіз проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей і програм, навички самоконтролю, мотивація успіху та тренування волі.

На думку Д. Гоулмана (D. Goleman), особистісна компетентність включає такі елементи:

- 1) усвідомлення самого себе, яке формують такі компоненти: емоційне усвідомлення (зрозуміти свої почуття та те, як вони на нас впливають), точна самооцінка (знати й зрозуміти свої сильні і слабкі сторони), упевненість (розвинене почуття власної гідності, висока оцінка своїх можливостей);

2) здатність керувати собою, яку формують такі елементи: самоконтроль (не допускати вибуху емоцій, агресії), чесність (дотримуватися високих стандартів порядності й гідності), відповідальність (завжди розуміти, що людина сама повинна відповідати за результати своєї роботи), здатність пристосовуватися (гнучкість у часи змін), новаторство (бути відкритим до нових ідей, рішень, інформації);

3) зацікавленість, яку формують такі компоненти: прагнення до вищих досягнень, ініціатива (готовність використовувати та створювати можливості), оптимізм (намагання досягати поставленої «цілі», незважаючи на труднощі, не падати духом) (Гоулман, 2018).

Ми підтримуємо думку вітчизняної дослідниці О. Мельниченко про те, що соціальну та особистісну компетентності неможливо вивчати окремо, оскільки поняття компетентності у своїй суті відводить вагоме місце особистісному перетворенню будь-якого соціального знання або досвіду, його інтеріоризації тощо (Мельниченко & Блозва, 2018, с. 51).

Складниками соціально-особистісної компетентності викладача вищої школи, на думку О. Мельниченко, є такі компоненти:

1) знання своїх можливостей, особливостей, потреб, розуміння інших людей як індивідів із власними переконаннями, здібностями, потребами; розуміння соціуму та його запитів; знання засобів і способів взаємодії, механізмів самоорганізації, рефлексії, самоствердження, самооцінки, що сприяють самопізнанню, самовизначенню, самореалізації в середовищі;

2) уміння ставити реальні цілі, вимоги до себе та інших і відповідно до них адекватно визначати завдання, володіння технологією самореалізації;

3) усвідомлене ставлення до системи цінностей (особистісних, професійних, суспільних, цінностей інших людей), що визначає вибір цілей, засобів і методів реалізації особистості в середовищі;

4) уміння реалізовувати свій потенціал у професійній діяльності, вироблення індивідуального стилю діяльності з огляду на індивідуальні особливості, здібності, досвід, можливості; обрамлення професійної діяльності власним стилем, наповнення її індивідуальним характером; уміння створювати та представляти якісний продукт діяльності (Мельниченко & Блозва, 2018, с. 52).

Практичні рекомендації Ради Європи містять таке тлумачення соціально-особистісної компетентності: це здатність до рефлексії, ефективного керування часом та інформацією, конструктивної співпраці з іншими, зберігання стійкості та керування власною освітою і кар'єрою, що складаються зі здатності долати труднощі в умовах невизначеності, підтримувати своє психічне та фізичне здоров'я, а також бути у стані вести усвідомлене, орієнтоване на майбутнє життя, уміти керувати конфліктами (European Commission, n.d.). На думку експертів, розвиток соціально-особистісної компетентності підвищує здатність учнів до академічних успіхів, готує до вимог вищих навчальних закладів та кар'єри. Основними складниками соціально-особистісної компетентності є самоусвідомлення щодо власних емоцій, сильних і слабких сторін; здатність до співпраці з однолітками, уміння ділитися власною позицією та приймати ідеї інших; відповідальне прийняття рішень та здатність вирішувати проблеми (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, 2013).

П. Наїр та М. Фахімірад (P. Nair and M. Fahimirad) складниками соціально-особистісної компетентності вважають такі елементи:

– самосвідомість як індивідуальну здатність визначати власні сильні сторони, обмеження, емоції та інтереси;

– самоконтроль як здатність людини керувати стресом та емоціями;

– соціальну обізнаність як здатність приймати позицію інших, поважати схожість і відмінності;

– керування міжособистісними стосунками та демонстрацію позитивної «просоціальної» поведінки (Nair & Fahimirad, 2019, p. 72).

На основі узагальнення доробків вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також з огляду на міжнародні та європейські межі ключових компетентностей вважаємо, що соціальну й особистісну компетентності учнів старших класів необхідно розглядати разом, адже вони мають спільну характеристику – динамічність, тобто їм притаманні постійний розвиток, повторювальні складники, зокрема міжособистісна комунікація, співпраця, уміння ставити цілі, планувати свою діяльність, критичне та креативне мислення, саморегуляція, уміння вирішувати проблеми, жити та співдіяти в соціумі тощо.

Опрацювання наукових педагогічних і психологічних досліджень (Бікус & Волошина, 2015; Бондар, 2018; Гріньова, 2014; Павленко, 2017; Харченко, 2016; Якимчук, 2013) дало нам змогу виокремити чотири складники соціально-особистісної компетентності учнів старших класів: 1) комунікативну компетентність (як міжособистісну комунікативну взаємодію та співпрацю); 2) критичне мислення; 3) креативне мислення; 4) здатність до самовизначення. Надамо розгорнуту їх характеристику (див. табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика складників соціально-особистісних компетентностей учнів старших класів

<i>Комунікативна компетентність</i>	<i>Критичне мислення</i>	<i>Креативне мислення</i>	<i>Здатність до самовизначення</i>
<ul style="list-style-type: none"> – орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування; – спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням в умовах постійної видозміни психічних станів, міжособистісних відносин та умов соціального середовища; – адекватне орієнтування людини в самій собі (власному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації); – готовність і вміння будувати контакти з людьми; – внутрішні засоби регуляції комунікативних дій; – здатність до конструктивного спілкування. 	<ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення власних розумових дій; – здатність до самостійного мислення; – рефлексивність (самоаналіз); – цілеспрямованість; – контрольованість та самоорганізованість; – здатність до оптимального вирішення проблем; – діалогічність у процесі вирішення проблем (комунікативна здатність до пошуку компромісних рішень); – гнучкість мислення (здатність швидко вирішувати завдання, змінюючи в разі необхідності спосіб їх розв'язання); – уміння робити усвідомлений вибір. 	<ul style="list-style-type: none"> – самостійність мислення; – здатність до пошуку нестандартних рішень; – гнучкість і нестандартність мислення; – здатність до інноваційності; – продуктивність мислення; – самоконтроль і самоорганізованість; – здатність до неконформності оцінок і суджень; – толерантність до невизначених і нерозв'язаних ситуацій; – здатність до моделювання. 	<ul style="list-style-type: none"> – здатність до саморозвитку, що включає самопізнання та самореалізацію; – здатність до усвідомлених виборів; – саморегуляція та самоорганізованість; – усвідомлення власного потенціалу; – адекватна самооцінка; – здатність до постановки реалістичних цілей найближчого й віддаленого майбутнього на шляху особистісної самореалізації; – здатність до проєктування власного майбутнього.

Таким чином, соціально-особистісна компетентність у нашому розумінні – це сукупність складників, зокрема комунікації та співпраці, критичного й креативного мислення, які постійно розвиваються, а також інтегральної характеристики особистості, здатної виявляти та усвідомлювати свої можливості й можливості інших, особливості та потреби; розробляти, удосконалювати та втілювати в дійсність свої освітні й життєві плани; на основі системи цінностей робити вибір та нести за нього відповідальність, що забезпечує здатність до самовизначення. Отже, узагальнюючи вітчизняні та зарубіжні дослідження у сфері соціально-особистісної компетентності, можна зробити висновок про те, що ці компетентності розглядаються разом, не

є ієрархічними, складаються зі знань, навичок, ставлень і поведінки та можуть бути розвинені завдяки тьюторській підтримці учнів старших класів.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в пошуках педагогічних технологій із розвитку соціально-особистісної компетентності в учнів старших класів.

Список використаної літератури

1. Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа»: аналітичний огляд (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / Л. Гриневич, Т. Дрожжина, О. Глоба та ін.; за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ : Видавнича група «Шкільний світ», 2021. 312 с.

2. Бікус О., Волошина В. Теоретичні засади формування комунікативної компетенції у підлітковому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки»*. 2015. Вип. 1(46). С. 17–23.

3. Бондар І. Психолого-педагогічні аспекти формування креативності старшокласників в процесі навчання історії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. Vol. VI(74). Iss. 180. P. 12–15. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-180VI74-02>.

4. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.

5. Грінцова О. Проблема становлення життєвого самовизначення в юнацькому віці. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія»*. 2014. Т. 19. Вип. 2(23). С. 84–92.

6. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен. Київ : Богдана, 2003. 520 с.

7. Зарубінська І. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : автореф. дис. ... докт. пед. наук ; Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2011. 39 с.

8. Люшин М. Формування соціальної компетентності особистості в загальноосвітньому навчальному закладі. *SWorld*. 2017. Vol. 7. P. 13–18.

9. Мельниченко О., Блозва О. Соціально-особистісна компетентність викладача у сучасній вищій школі. *Молодий вчений*. 2018. № 9(61). С. 50–54.

10. Мудрик А. Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2011. Т. 2. Вип. 94. С. 26–29.

11. Павленко В. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика* : збірник наукових праць : у 2 ч. / за заг. ред. С. Вітвицької, Н. Колесник. Житомир, 2017. Ч. 1. С. 89–94.

12. Рябуха І. Розвиток соціальної компетентності ліцеїстів у навчальному процесі : дис. ... канд. пед. наук ; Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2012. 264 с.

13. Харченко Н. Критичне мислення як характеристика сучасної особистості підлітка. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20. Кн. 2. С. 276–286.

14. Шевченко О. Психологічні особливості розвитку особистісної компетентності старшокласників : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2013. 299 с.

15. Якимчук І. Мотивація творчого мислення підлітків : монографія. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 185 с.

16. Argyle M. *The Psychology of Happiness*. London : Routledge, 2011. 288 p.

17. Han H., Kemple K. Components of Social Competence and Strategies of Support: Considering What to Teach and How. *Early Childhood Education Journal*. 2006. Vol. 34. № 3. P. 241–246. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10643-006-0139-2>.

18. Incorporating Social and Personal Competencies into Classroom Instruction and Educator Effectiveness / Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning. *CASEL guide: Effective social and emotional learning programs*. 2013. URL: <http://casel.org/guide/> (date of access: 15.02.2023).

19. Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning / European Commission. *Official website of the European Commission*. URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/improving-quality/key-competences> (date of access: 15.02.2023).

20. Knopp K. Kompetencje społeczne – pomiar i aplikacja praktyczna. *Ogólnopolska Konferencja “Poradnie psychologiczno – pedagogiczne a zmiany w systemie edukacji – jak odpowiadać na potrzeby uczniów, rodziców, pracowników szkół i placówek”*. Warszawa : Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2013. URL: https://www.researchgate.net/profile/Katarzyna-Knopp/publication/313877703_Kompetencje_spoleczne_-_pomiar_i_aplikacja_praktyczna/links/58acafe84585155ae77ad7b1/Kompetencje-spoleczne-pomiar-i-aplikacja-praktyczna.pdf (date of access: 18.09.2022).

21. Nair P., Fahimirad M. A Qualitative Research Study on the Importance of Life Skills on Undergraduate Students’ Personal and Social Competencies. *International Journal of Higher Education*. 2019. Vol. 8. № 5. P. 71–83. DOI: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v8n5p71>.

22. Raven J. The Conceptualisation of Competence. *Competence in the Learning Society* / J. Raven, J. Stephenson (eds.). New York, 2001. P. 253–274.

References

1. Hrynevych, L., & Kalashnikova, S. (eds.) (2021). *Mozhlyvosti dlia realizatsii sotsialno-emotsiinoho navchannia v ramkakh reformy “Nova ukrainska shkola”*: analitychnyi ohliad [Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform: analytical review]. Kyiv: Kyiv: “Shkilnyi svit” Publishing Group, 312 p. [in Ukrainian].

2. Bikus, O., & Voloshyna, V. (2015). Teoretychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii u pidlitkovomu vitsi [Theoretical foundations of the formation of communicative competence in adolescence]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 12 “Psychologichni nauky” – Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 12 “Psychological Sciences”, 1(46)*, 17–23 [in Ukrainian].

3. Bondar, I. (2018). Psykhologo-pedahohichni aspekty formuvannia kreatyvnosti starshoklasnykiv v protsesi navchannia istorii [Psychological and pedagogical aspects of the formation of creativity of high school students in the process of learning history]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI(74) (180)*, 12–15. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-180VI74-02> [in Ukrainian].

4. Goleman, D. (2018). *Emotsiyni intelekt [Emotional intelligence]* (transl. from English S. Humetska). Kharkiv: Vivat, 512 p. [in Ukrainian].

5. Hrinova, O. (2014). Problema stanovlennia zhyttievoho samovyznachennia v yunatskomu vitsi [The problem of the formation of life self-determination in youth]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii “Psychologhiia” – Bulletin of Odesa National University. Series “Psychology”, 19(2)*, 84–92 [in Ukrainian].

6. Sokhan, L., Yermakov, I., Nesen, H. (eds.) (2003). *Zhyttieva kompetentnist osobystosti: naukovometodychnyi posibnyk [Vital competence of the individual: scientific and methodological manual]*. Kyiv: Bohdana, 520 p. [in Ukrainian].

7. Zarubinska, I. (2011). Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv ekonomichnoho profilu [Theoretical and methodological foundations of the formation of social competence of students of higher educational institutions of

economic profile]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 39 p. [in Ukrainian].

8. Liushyn, M. (2017). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti osobystosti v zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi [Formation of social competence of the individual in a general educational institution]. *SWorld*, 7, 13–18 [in Ukrainian].

9. Melnychenko, O., & Blozva, O. (2018). Sotsialno-osobystisna kompetentnist vykladacha u suchasni vyshchii shkoli [Social and personal competence of the teacher in modern higher education]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 9(61), 50–54 [in Ukrainian].

10. Mudryk, A. (2011). Sotsialna kompetentnist osobystosti: postanovka problemy i teoretychni aspekty doslidzhennia [Social competence of the individual: statement of the problem and theoretical aspects of the study]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia "Psykhologichni nauky" – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Series "Psychological sciences"*, 2(94), 26–29 [in Ukrainian].

11. Pavlenko, V. (2017). Osoblyvosti rozvytku kreatyvnosti ditei pidlitkovoho viku [Peculiarities of the development of creativity of teenage children]. *Profesiina osvita v umovakh intehtratsiinykh protsesiv: teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats [Professional education in the conditions of integration processes: theory and practice: collection of scientific papers]* (in 2 vols.), S. Vitvytska, N. Kolesnyk (eds.). Zhytomyr, vol. 1, pp. 89–94 [in Ukrainian].

12. Riabukha, I. (2012). Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti litseistiv u navchalnomu protsesi [Development of social competence of lyceum students in the educational process]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 264 p. [in Ukrainian].

13. Kharchenko, H. (2016). Krytychne myslennia yak kharakterystyka suchasnoi osobystosti pidlitka [Critical thinking as a characteristic of the modern personality of a teenager]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*, 20(2), 276–286 [in Ukrainian].

14. Shevchenko, O. (2013). Psykhologichni osoblyvosti rozvytku osobystisnoi kompetentnosti starshoklasnykiv [Psychological features of the development of personal competence of high school students]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 299 p. [in Ukrainian].

15. Yakymchuk, I. (2013). *Motyvatytsia tvorchoho myslennia pidlitkiv: monohrafiia [Motivation of creative thinking of teenagers: monograph]*. Uman: Publishing and printing center "Vizavi", 185 p. [in Ukrainian].

16. Argyle, M. (2011). *The Psychology of Happiness*. London: Routledge, 288 p. [in English].

17. Han, H., & Kemple, K. (2006). Components of Social Competence and Strategies of Support: Considering What to Teach and How. *Early Childhood Education Journal*, 34(3), 241–246. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10643-006-0139-2> [in English].

18. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (2013). Incorporating Social and Personal Competencies into Classroom Instruction and Educator Effectiveness. *CASEL guide: Effective social and emotional learning programs*. Retrieved from: <http://casel.org/guide/> [in English].

19. European Commission (n.d.). Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. *Official website of the European Commission*. Retrieved from: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/improving-quality/key-competences> [in English].

20. Knopp, K. (2013). Kompetencje społeczne – pomiar i aplikacja praktyczna [Social competences: measurement and practical application]. *Ogólnopolska Konferencja "Poradnie psychologiczno – pedagogiczne a zmiany w systemie edukacji – jak odpowiadać na potrzeby uczniów, rodziców, pracowników szkół i placówek" [National Conference "Psychological and pedagogical counseling centers and changes in the education system: how to respond to the needs of students, parents, employees of schools and institutions"]*. Warsaw: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Katarzyna-Knopp/publication/313877703_Kompetencje_spoleczne_-_pomiar_i_aplikacja_praktyczna/links/58acafe84585155ae77ad7b1/Kompetencje-spoleczne-pomiar-i-aplikacja-praktyczna.pdf [in Polish].

21. Nair, P., & Fahimirad, M. (2019). A Qualitative Research Study on the Importance of Life Skills on Undergraduate Students' Personal and Social Competencies. *International Journal of Higher Education*, 8(5), 71–83. DOI: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v8n5p71> [in English].

22. Raven, J. (2001). The Conceptualisation of Competence. *Competence in the Learning Society*, J. Raven, J. Stephenson (eds.). New York, pp. 253–274 [in English].

Швец Т. Е. Характеристика складників соціально-особистісної компетентності учнів старших класів

У статті проаналізовано різні підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до поняття соціальної та особистісної компетентності. Автором визначено складники соціально-особистісної компетентності та надано їх характеристику. У роботі використано теоретичний метод дослідження, зокрема проведено аналіз наукових джерел, порівняння, узагальнення та систематизацію наукових даних для охарактеризування складників соціально-особистісної компетентності учнів старших класів.

У статті надано окремі характеристики науково-педагогічних підходів щодо соціальної та особистісної компетентності учнів старших класів. На основі аналізу вітчизняної джерельної бази автор робить висновок про панування в науковому просторі окремого вивчення феномену соціальної та особистісної компетентності. Проаналізовано документи Ради Європейського Союзу та інших міжнародних організацій, які визначають сутність соціальної та особистісної компетентності, та акцентовано на тому, що вони розглядаються разом.

Автором розглянуто складові елементи як соціальної, так і особистісної компетентності та констатовано, що вони повинні розглядатися разом. На основі узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових напрацювань зроблено висновок про те, що соціально-особистісна компетентність складається з таких компонентів: комунікативних навичок та співпраці; критичного й креативного мислення, які постійно розвиваються; такої інтегральної характеристики особистості, яка здатна виявляти та усвідомлювати свої можливості й можливості інших, особливості та потреби, розробляти, удосконалювати і втілювати в дійсність свої освітні й життєві плани, а також на основі системи цінностей робити вибір та нести за нього відповідальність, що забезпечує здатність до самовизначення.

Ключові слова: соціально-особистісна компетентність, критичне мислення, комунікативна компетентність, креативне мислення, самовизначення.

Shvets T. Characteristics of components of the social and personal competences of senior students

The article analyzes different approaches of domestic and foreign researchers to the concept of social and personal competence. The author defines the components of social and personal competence and provides their characteristics. The article uses the theoretical method of research, namely: analysis of scientific sources, comparison, generalization and systematization of scientific data to characterize the components of social and personal competence of senior students.

The article provides separate characteristics of scientific and pedagogical approaches on social and personal competence of senior students. On the basis of the analysis of the domestic source base, the author concludes that there is a dominance in the scientific space of a separate study of the phenomenon of social and personal competence. The documents of the Council of the European Union and other international organizations, which define the essence of social and personal competence, are analyzed, and it is emphasized that they are considered together.

The author considered the constituent elements of both social and personal competence and stated that they should be considered together. Based on the generalization of domestic and foreign scientific developments, it was concluded that social and personal competence consists of the following components: communication skills and cooperation; critical and creative thinking, which are constantly developing; such an integral characteristic of a person who is able to identify and realize his capabilities and the capabilities of others, peculiarities and needs, to develop, improve and implement his educational and life plans, as well as to make choices and bear responsibility for them based on a system of values, which ensures the ability to self-determination.

Key words: social and personal competences, critical thinking, communicative competence, creative thinking, self-determination.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 01.03.2023 р.
Прийнято до друку 19.03.2023 р.